

Ornament w twórczości plastycznej chorych na schizofrenię

An ornament in artistic creativity of patients suffering from schizophrenia

Henryk Welcz

Katedra i Klinika Psychiatrii AM w Lublinie

Streszczenie

Ornament jest to dekoracja składająca się z powtarzalnych, zazwyczaj drobnych (w skali całej kompozycji) elementów (motywów zdobniczych), opartych na formach geometrycznych, postaci ludzkiej, zwierząt, roślin i innych formach zaczerpniętych z rzeczywistości, lecz tak przetworzonych (stylizowanych), że mają charakter czysto plastyczny. Podstawową cechą ornamentu jest jego abstrakcyjny charakter polegający na odrzuceniu czynnika ilustracyjnego i operowaniu tylko czystą formą.

Stosowanie ornamentu w twórczości plastycznej chorych na schizofrenię jest zjawiskiem znamionnym dla ich sposobu ekspresji. Wypełnianie wolnych przestrzeni obrazów rytmicznie powtarzanymi elementami zaspokaja częsty sposób ekspresji występujący u tych osób, do obsesyjnego powtarzania różnych motywów. Być może tendencja do ornamentyzacji nie zależy od długości trwania choroby, ani od jej przebiegu, a bardziej od sposobu wyrażania się artystycznego chorego, czyli od jego tzw. sylwetki twórczej.

Zastosowanie ornamentu w pracach plastycznych chorych na schizofrenię zauważone już na początku XX wieku przez twórcę tego kierunku badań Hansa Prinzhorna jest zjawiskiem złożonym i trudnym do interpretacji. Nie jest widoczny ani jego związek z czasem trwania choroby, ani z jej obrazem klinicznym u pacjenta, ani postęпами terapii. Jego obecność tak jak symbolizacja wydaje się być bardziej związana z dojrzałością artystyczną twórcy niż inne wymieniane charakterystyczne cechy ekspresji plastycznej tych osób, takie jak geometryzacja, prymitywizacja, brak perspektywy, dziwaczność tematyki.

Być może dalsze badania pomogą dokładniej określić jego znaczenie w twórczości chorych, co mogłoby mieć pewne znaczenie np. w prognozowaniu przebiegu zaburzeń czy też doborze sposobów terapii.

Summary

An ornament is a type of decoration consisting of recurrent, usually tiny (on a scale of the whole composition) elements (decorative motifs), based on geometrical forms, human figure, animals, plants and other forms derived from the reality but converted (stylised) in such a way that they are purely artistic in nature. The primary feature of an ornament constitutes its abstract character consisting of the rejection of an illustrative factor and the use of exclusively pure form.

The application of an ornament in artistic creativity of patients suffering from schizophrenia is a phenomenon characteristic of their manner of expression. Filling empty spaces of a painting with rhythmically repeated elements satisfies the need of frequent way of expression occurring in those patients to obsessive repetition of motifs.

The tendency to ornamentization may not depend on the disease duration nor on its course, but rather on the patient's artistic way of expression – artist's profile.

Deploying an ornament in artistic works of patients suffering from schizophrenia – noticed already at the beginning of twentieth century by the originator of that research orientation Hans Prinzhorn – is a complex, difficult to interpret phenomenon. There is no visible connection between an ornament and the disease duration, its clinical picture of a patient nor the therapy progress. Its presence, as well as symbolism, seems to be connected more to the author's artistic maturity rather than to other typical features of those patients' artistic expression such as geometrization, primitivization and theme peculiarity.

Further research may help to define the importance of an ornament is patient's creativity, which may have a significant role in prognosing the disorder's course or choosing therapy methods.

Słowa kluczowe: ornament, psychopatologia ekspresji
Key words: ornament, psychopathology of expression

Wstęp

Ornament jest to dekoracja składająca się z powtarzalnych, zazwyczaj drobnych (w skali całej kompozycji) elementów (motywów zdobniczych), opartych na formach geometrycznych, postaci ludzkiej, zwierząt, roślin i innych formach zaczerpniętych z rzeczywistości lecz tak przetworzonych (stylizowanych), że mają charakter czy-

sto plastyczny. Podstawowe schematy kompozycyjne ornamentów - to pojedyncza figura w zamkniętym polu (w układzie symetrycznym, koncentrycznym, niesymetrycznym), wstęga (pas) z szeregowym układem elementów (ornament wstęgowy). Podstawową cechą ornamentu jest jego abstrakcyjny charakter polegający na odrzuceniu czynnika ilustracyjnego i operowaniu czystą formą.

ilustracja 1.

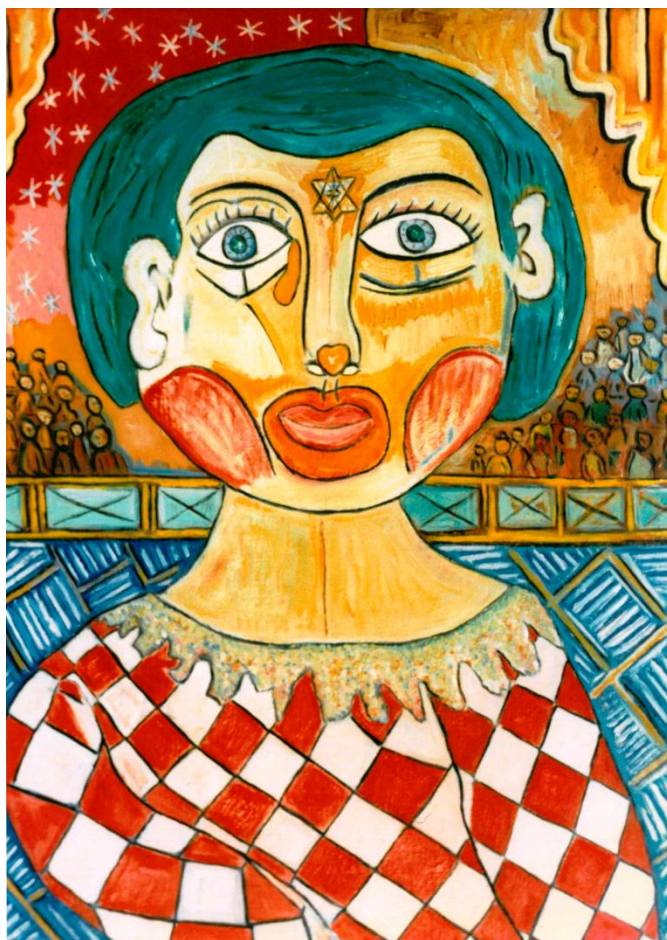
Ilustracja 2.

Ilustracja 3.

Ilustracja 4.

Ilustracja 5.

Ilustracja 6.

Powstaje też on często przez dowolne, fantazyjne łączenie różnych form i tworzenie nowych, oryginalnych zespołów o dużych walorach dekoracyjnych. Motywami ornamentalnymi oprócz postaci ludzkich, fragmentów architektonicznych są też pismo, znaki symboliczne lub magiczne czasem konkretne przedmioty [1].

Ornament w ekspresji plastycznej chorych na schizofrenię

Stosowanie ornamentu w twórczości plastycznej chorych na schizofrenię jest zjawiskiem znanym dla ich sposobu ekspresji [2]. Wypełnianie wolnych przestrzeni obrazów rytmicznie powtarzanymi elementami zaspokaja częstą tendencję występującą u tych osób, do obsesyjnego powtarzania różnych motywów. Można przypuszczać, że za ornamentacją niektórych wytworów plastycznych tych osób mogą ukrywać się ważne treści [3]. Zastanawia to, że podobny formalnie tzn. falisty bądź geometryczny czy też arabeskowy ornament występuje w twórczości przewlekłe chorych na schizofrenię (Edward Grodek – ilustracja 1,2,3, Edmund Monsiel, Andrzej K.) jak i u osób we wczesnych fazach tej choroby (Krzysztof J.) i takich u których możemy raczej mówić o zaburzeniu schizotypowym (A.B.). Być może tendencja do ornamentyzacji nie zależy od długości trwania choroby, ani od jej przebiegu, a bardziej od sposobu wyrażania się artystycznego chorego, czyli od tzw. sylwetki twórczej [4].

Ornament stosowany jest w tych pracach w celach zdobniczych, do konstrukcji obramowania kompozycji albo pokrywa niemal całą powierzchnię obrazu. Można w tym widzieć potrzebę wyrażenia rytmu, będącą koniecznością, z której trudno się uwolnić. Rodzaj motywu wydaje się mieć dla większości drugorzędne znaczenie, inaczej niż w twórczości artystów określonej epoki czy obowiązującego stylu. Czasami obraz kliniczny, psychopatologia ma wpływ na charakter, rodzaj ornamentu, głównie dotyczy to urojeń prześladowczych, co znajduje swój wyraz w obsesyjnym powtarzaniu niektórych elementów anatomicznych twarzy (oczy obserwujące, usta). Powszechna jest tendencja do geometryzacji, pewne znaczenie odgrywa też kolor i jego symbolika. U niektórych dojrzałych twórców ornament stanowi ważny element kompozycyjny obrazu, czy to w postaci obramowania czy też uzupełniając w warstwie symbolicznej treści, które chce przekazać artysta odbiorcom.

W twórczości A.B. ornamentowanie tła, obrzeży obrazów stało się oryginalnym, artystycznie uzasadnionym sposobem budowania napięcia i nastroju dzieła. Konstruuje go kreski, kropki, linie faliste, kółeczka, jodełki, gwiazdki, krzyżyki, a tło ulega podziałowi na sektory, zróżnicowane kolorystycznie. W tła wkomponowane

są czasem napisy, obecnie też są na obramowaniach. Na obrazach z cyklu "Arlekin" ornamentowany jest strój postaci, koszulka, ale i tło, co w konsekwencji odrealnia scenerię cyrku. Usadowiona publiczność ma także charakter ornamentacyjny, duże znaczenie mają zestawienia kolorystyczne - czerwieni z seledynem, błękitem i żółcią /ilustracja 4 i 5/.

Skrócenie, czy też brak perspektywy jest charakterystyczne dla wielu twórców chorych na schizofrenię jak i w dziełach A.B., co powoduje zagęszczenie warstwy emocjonalnej, kumulację napięcia i wznieca niepokój u odbiorcy. Nadaje też pracom charakter ilustracyjny i dekoracyjny. Istotną rolę nie tylko ornamentacyjną pełnią napisy wkomponowane w tła kompozycji Edmunda Monsiela jak i A.B., przekazujące przesłania skierowane do odbiorców tych prac. Czasem mają one charakter komentarza do treści zawartych na obrazach, pozwalają rozwiłkować zawiłą symbolikę kompozycji. Na niektórych pracach napisy umieszczane są z drugiej strony, na odwrocie płótna czy tekturki. Dość rzadko spotykany jest ornament kwiatowy, bardziej rozbudowany, wypełniający tło czy też sam stanowiący główny element kompozycyjny pracy. Na obrazie olejnym A.B. kolorowe kwiaty z łodygami, ułożone są w swoistym porządku, w przedziwny sposób nieco przypominający orientalny dywan /ilustracja 6/.

Wnioski

Zastosowanie ornamentu w pracach plastycznych chorych na schizofrenię jest zjawiskiem złożonym i trudnym do interpretacji. Nie jest widoczny ani jego związek z czasem trwania choroby, ani z jej obrazem klinicznym, ani postęпами terapii. Jego obecność tak jak i symbolizacji /5/ wydaje się być bardziej związana z dojrzałością artystyczną twórcy niż inne wymieniane charakterystyczne cechy ekspresji plastycznej tych osób, takie jak geometryzacja, prymitywizacja, brak perspektywy, dziwaczność tematyki.

Być może dalsze badania pomogą dokładniej określić jego znaczenie w twórczości chorych, co mogłoby mieć pewne znaczenie np. w prognozowaniu przebiegu zaburzeń i doborze sposobów terapii.

Piśmiennictwo:

1. Wielka Encyklopedia Powszechna. Warszawa; PWN: 1969.
2. Dziurdzińska H., Welcz H. Analiza twórczości plastycznej chorych na schizofrenię leczonych w szpitalu psychiatrycznym w Abramowicach. Pamiętnik IV LSN; Lublin: 1995.
3. Madejska N. Malarstwo i schizofrenia. Kraków; Wydawnictwo Literackie: 1975.
4. Tyszkiewicz M. Psychopatologia ekspresji. Warszawa; PWN: 1987.
5. Welcz H. Symbolika w malarstwie chorych na schizofrenię. O twórczości plastycznej Janusza Sokołowskiego. Pamiętnik IV LSN; Lublin: 1995.

Adres do korespondencji: Henryk Welcz, Katedra i Klinika Psychiatrii UM w Lublinie; ul. Głuska 1